

Кундєєва Г.О.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій

Соломка О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій

ЗДОРОВ'Я ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ: ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД

У статті досліджено багатоаспектність категорії «здоров'я» та запропоновано інтегрований підхід до дослідження особливої ролі здоров'я у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни. Сформовано біо-соціо-економічну модель здоров'я з урахуванням економічної компоненти. Проаналізовано існуючі системи показників для оцінки суспільного здоров'я з позиції впливу на економічне зростання країни. Досліджено залежність ВВП країни від тривалості життя, кількості померлих, а також залежність зміни ВВП країни від природного приросту/скорочення населення. Запропоновано зміну концепції державної освіти щодо зміцнення здоров'я населення як тріади: виховання у дитинстві – освіта в школі та закладах вищої освіти – просвіта у зрілому віці.

Ключові слова: *здоров'я, модель здоров'я, інтегрований підхід, показники здоров'я, економічне зростання.*

ЗДОРОВЬЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ: ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД

Кундеева Г.А., Соломка О.Н.

В статье исследована многоаспектность категории «здоровье» и предложен интегрированный подход к определению особой роли здоровья в обеспечении социально-экономического развития страны. Сформирована био-социо-экономическая модель здоровья с учетом экономической компоненты. Проанализированы существующие системы показателей для оценки общественного здоровья с позиции влияния на экономический рост страны. Исследованы зависимость ВВП страны от продолжительности жизни, количества умерших, а также зависимость изменения ВВП страны от естественного прироста/сокращения населения. Предложена концепция государственного образования по укреплению здоровья населения как триада: воспитание в детстве – образование в школе и учреждениях высшего образования – просветительство в зрелом возрасте.

Ключевые слова: *здоровье, модель здоровья, интегрированный подход, показатели здоровья, экономический рост.*

HEALTH AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY: AN INTEGRATED APPROACH

Kundieieva Halyna, Solomka Olga

The article is devoted to the multidimensionality of the health category. The authors have suggested an integrated approach to the study of health, which allowed to propose a bio-socio-economic model of health, under which the health of society becomes one of the immediate and obligatory conditions for the existence and development of the economic system. On the one hand, health provides the functional unity and integrity of all social production, and on the other hand, the economic growth of the country. An integrated approach is a combination of an economic approach that is enhanced by a productive and resource-based approach (to determine the socio-economic weight of health) with an axiological and holistic approach as a responsible attitude to one's own health. This approach allows to focus on the economic component of health and determines the ability to manage a state of health through the impact on socio-economic parameters of lifestyle.

Considering health as an economic category, the existing health assessment systems were analyzed to measure its impact on the country's economic development. In order to determine the nature of the relationship between the health of population and GDP dynamics (one of the main indicators of social production), we have studied the dependence of GDP on life expectancy and death rates, as well as the dependence of GDP change on natural growth / population decline. Health as a resource provides the functioning of business entities and the state, and as a result of social production satisfies the vital need of the individual and society. Considering health as a factor in the socio-economic development of Ukraine requires the development and implementation of new technologies to minimize disease risk factors and create a health-friendly environment, develop a strategy for the formation of conscious and responsible attitude of the population to their own health and personal safety. The whole triad of "upbringing-education-enlightenment" in Ukraine must be health-forming - wherever and whenever a person studies, everything should be aimed at forming a conscious attitude to health.

Keywords: *health, health model, integrated approach, health indicators, economic growth.*

Постановка проблеми. Право людини на життя і здоров'я є головним серед прав, що захищає держава. За втрати здоров'я втрачають сенс інші цінності, й актуальність тези, що висловив Сократ: здоров'я – це ще не все, але без здоров'я все – насправді ніщо, не зменшується з розвитком цивілізації. В умовах сьогодення здоров'я населення стає одним із найбільш цінних економічних ресурсів для держави, а безпека здоров'я людини є основою економічної безпеки. С.П. Єрмаков зазначає, що життя людини, особливо працездатного віку, повинно бути для держави значно більш цінним ресурсом, аніж, наприклад, нафта, вугілля або газ [1]. Для України, яка не має значних родовищ нафти та газу (вугільні копальні знаходяться на окупованому Сході), здоров'я суспільства має стати основним капіталом економіки. Причому в його примноженні повинні бути зацікавлені як окремі індивіди, так і держава.

Недооцінка ресурсів здоров'я як об'єкта ринкової економіки є сьогодні стримуючим чинником ефективного економічного розвитку багатьох країн і регіонів. В Україні, як і в більшості пострадянських країн, склалися нездорові економіки, тобто здоров'я як економічна категорія не є ні об'єктом оцінки, ні критерієм, ні метою розвитку економік цих країн. Підтвердження цьому – вкрай низька тривалість життя людей (60–70 років) порівняно з генетичним потенціалом людини (120–140 років).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для проблем, що стосуються здоров'я, характерне включення все більшого числа питань сфер природничих і гуманітарних наук: медико-біологічних, філософських, психологічних, соціально-гігієнічних та багатьох інших [2]. На зростання зацікавленості проблемами здоров'я з боку соціально-економічних наук вказують праці вчених: Д. Блюма, Ю. Д. Бойчука, А. Зона, П. Калью, Д. Канінг, Н. Рингач, Дж. Сакса, Дж. Севілла, Д. Шушпанова тощо. Проте дослідження здоров'я як головного чинника економічного зростання країни почалося з другої половини ХХ ст. й потребує ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою даної роботи є формування біо-соціо-економічної моделі здоров'я людини із включенням економічного концепту здоров'я, дослідження залежності ВВП країни від тривалості життя, кількості померлих, а також залежності зміни ВВП країни від природного приросту/скорочення населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія вивчення здоров'я виділяється його категоріальною специфікою. Здоров'я характеризується високим ступенем складності, що вимагає комплексного, всебічного підходу до його дослідження. У дефініціях здоров'я, що існують сьогодні як основні ознаки здоров'я, використовуються: відсутність хвороби; нормальний стан організму; динамічна рівновага організму і середовища; здібність до повноцінного виконання соціальних функцій; повне фізичне, духовне, розумове і соціальне благополуччя; гармонійний розвиток організму;

здатність пристосовуватися до динамічних умов довкілля; життєздатність як інтегральний показник життєдіяльності.

Аналіз питань здоров'я свідчить про його складність та багатовимірність, що робить існування різних підходів (функціональний, біосоціальний, аксіологічний, холістичний, соціокультурний, системний, економічний, результативний, ресурсний) до визначення поняття здоров'я цілком природним [3]. Вибір адекватного підходу до аналізу здоров'я має розглядатися з позицій перспективності подальших можливостей визначення детермінант здоров'я та пошуку інструментів його контролю, прогнозу, збереження й управління. Аналізуючи вищезазначені підходи та спираючись на головну підставу економічного розвитку країни – активне (трудове) тривале життя людини, вважаємо за можливе застосування інтегрованого підходу.

Інтегрований підхід – це поєднання економічного підходу, який ми розширюємо за рахунок результативного та ресурсного підходів (для визначення соціально-економічної вагомості здоров'я) з аксіологічним та холістичним підходами як відповідального ставлення людини до власного здоров'я. Таке ставлення полягає у можливості управління станом здоров'я через вплив на соціально-економічні параметри способу життя, усунення або послаблення «шкідливих» і зміцнення «корисних» для здоров'я чинників. Застосування інтегрованого підходу до дослідження здоров'я дає змогу зосередитися на економічній компоненті здоров'я.

Труднощі оперування поняттям «здоров'я» полягають у синкретичному поєднанні різнорідних ознак, які охоплюють безліч різних аспектів, що зумовлюють дефініцію «здоров'я» [4]. У більшості визначень здоров'я розглядається як біологічна та соціальна категорія, чим пояснюється існування концептуальних моделей здоров'я: медичної, біомедичної, біосоціальної та ціннісно-соціальної.

Рис. 1. Сучасні моделі здоров'я

Джерело: складено авторами на основі [5]

З іншого боку, здоров'я – не тільки умова соціального розвитку, а й забезпечення економічного розвитку країни. Здоров'я як економічна категорія – це прояв економічних відносин, що пов'язані зі збереженням та зміцненням фізичного, психічного і соціального благополуччя людини. У працях У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршалла містяться положення, які розглядають здоров'я як соціально-економічний ресурс, а також визначаються чинники, що впливають на здоров'я. Класики економічної теорії вважали, що недостатній рівень здоров'я негативно відбивається на трудовій та економічній активності людей, знижуючи рівень продуктивності праці. З політекономічного погляду здоров'я є основним ресурсом, що дає можливість реалізовувати інші здібності людини.

Здоров'я є необхідним ресурсом для відтворення робочої сили, і ми вважаємо, що інтегрований підхід до здоров'я має змогу досліджувати не

тільки здоров'я, а й можливості подовження активної життєдіяльності людини. Так, ще А. Сміт указував, що праця, якої навчається робітник, повинна відшкодувати йому, понад звичайну заробітну плату за просту працю, всі витрати на навчання, зі звичайним, щонайменше, прибутком на капітал, що дорівнює цій сумі витрат. І це повинно бути здійснено у не надто тривалий проміжок часу, оскільки людське життя має дуже невизначену тривалість [6].

На нашу думку, сутність здоров'я як соціально-економічної категорії проявляється в тому, що будь-яка втрата здоров'я призводить до неминучих витрат на його відновлення та економічних утрат, зумовлених зниженням можливостей здійснення суспільно корисної діяльності. Використання зазначеного вище підходу дало змогу сформувати біо-соціо-економічну модель здоров'я, яка логічно вбудовується в еко-соціо-економічну модель розвитку суспільства (рис. 4) та враховує економічну вагомість здоров'я.

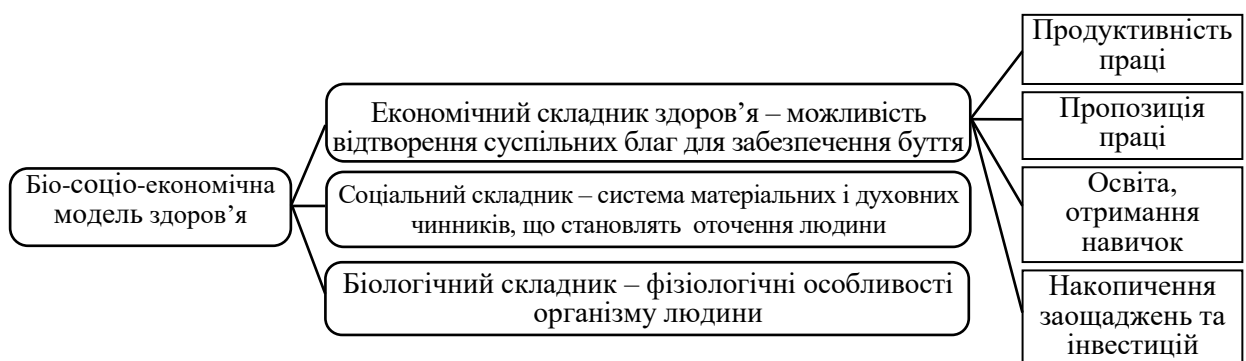

Рис. 2. Біо-соціо-економічна модель здоров'я

Джерело: розроблено авторами

Біологічний складник цієї моделі здоров'я зумовлений фізіологічними особливостями організму людини, що забезпечують пристосування індивідуального організму до навколишнього середовища.

Соціальний складник являє собою систему матеріальних і духовних чинників суспільного походження, що впливають на життєдіяльність людини та її здоров'я. Причому біологічний складник визначає ступінь виконання соціального завдання людини.

Економічний складник здоров'я можна розглядати як процес

відтворення цінностей (благ), що забезпечує людині життя. У запропонованій нами моделі здоров'я визначається взаємодією біологічних, економічних і соціальних чинників. Інтегрований підхід дає змогу досліджувати здоров'я в контексті біо-соціо-економічної моделі та аналізувати весь процес відтворення здоров'я. У кожній фазі відтворення суспільних благ «виробництво – розподіл – обмін – споживання» здоров'я одночасно виступає як фактор виробництва й як результат виробництва. Саме здоров'я населення сприяє формуванню єдності всіх фаз відтворення суспільного блага, безперервному функціонуванню і стає однією з безпосередніх і обов'язкових умов існування та розвитку економічної системи, забезпечуючи функціональну єдність й цілісність усього суспільного виробництва.

Застосування інтегрованого підходу до дослідження здоров'я в контексті його біо-соціо-економічної моделі дає змогу зосередитися на економічній компоненті здоров'я та визначити здоров'я:

- як економічний ресурс – працездатність людини, яка впливає на продуктивність праці й одержуваний сукупний дохід;
- як благо – сила, здатність до праці і дієздатності, які безпосередньо впливають на життя і добробут людини;
- як капітал, що впливає на термін накопичення і використання інших видів людського капіталу – освіти та досвіду.

Для оцінювання стану суспільного здоров'я донедавна використовували такі показники, як: демографічні, інвалідність, рівень фізичного розвитку, захворюваність, тимчасова непрацездатність, смертність тощо. Однак ці показники оцінюють тільки фізичний аспект суспільного здоров'я і характеризують, ймовірно, суспільне нездоров'я, ніж здоров'я. Експерти ВООЗ, спираючись на визначення показника здоров'я як характеристики, що підлягає вимірюванню (прямо або опосередковано) і може використовуватися для опису одного або більше аспектів здоров'я населення, запропонували такі індикатори суспільного здоров'я: ймовірна середня тривалість здорового життя при народженні; відсоток ВВП на охорону здоров'я; доступність

первинної медичної допомоги; забезпеченість населення гідним водопостачанням; відсоток осіб, які піддані імунізації від інфекційних захворювань; стан харчування дітей; рівень освіченості дорослого населення; частка ВВП на душу населення [7].

Запропонована ООН система показників для оцінки суспільного здоров'я включає: очікувану тривалість життя у віці одного року, 20 років, 40 років, 60 років; очікувану тривалість життя в стані нездоров'я у віці одного року, 20 років, 40 років, 60 років; частку осіб, що перебувають у стані нездоров'я (%); фізичну доступність медобслуговування (середній час отримання швидкої меддопомоги); економічну доступність медичного обслуговування (доходи домогосподарства, чисті витрати домогосподарства на страхування здоров'я, повна вартість послуг з охорони здоров'я, що отримуються родиною) [8]. Перераховані показники не лише визначають стан здоров'я населення, а й характеризують рівень соціально-економічного розвитку країни у цілому.

Із метою визначення характеру залежності між здоров'ям населення і динамікою ВВП країни нами досліджено залежність ВВП від тривалості життя та кількості померлих, а також залежність зміни ВВП від природного приросту/скорочення населення. Для цього ми застосували кореляційно-регресійний аналіз, результати якого свідчать про: існування прямої залежності між ВВП і тривалістю життя (коефіцієнт кореляції – 0,92); оберненої залежності між ВВП і кількістю померлих (коефіцієнт кореляції – (-)0,93); відсутність залежності між зміною ВВП і природного приросту/скорочення населення (коефіцієнт кореляції – 0,01).

За допомогою пакету Excel розраховано параметри рівняння моделей регресії (рис. 3) для залежності ВВП від кількості померлих. Нами отримано чотири економетричні моделі, найбільш надійними є лінійна та логарифмічна моделі, оскільки коефіцієнт детермінації є значним та становить 0,86 та 0,87 відповідно, що дає змогу визначити оптимальною лінійну залежність.

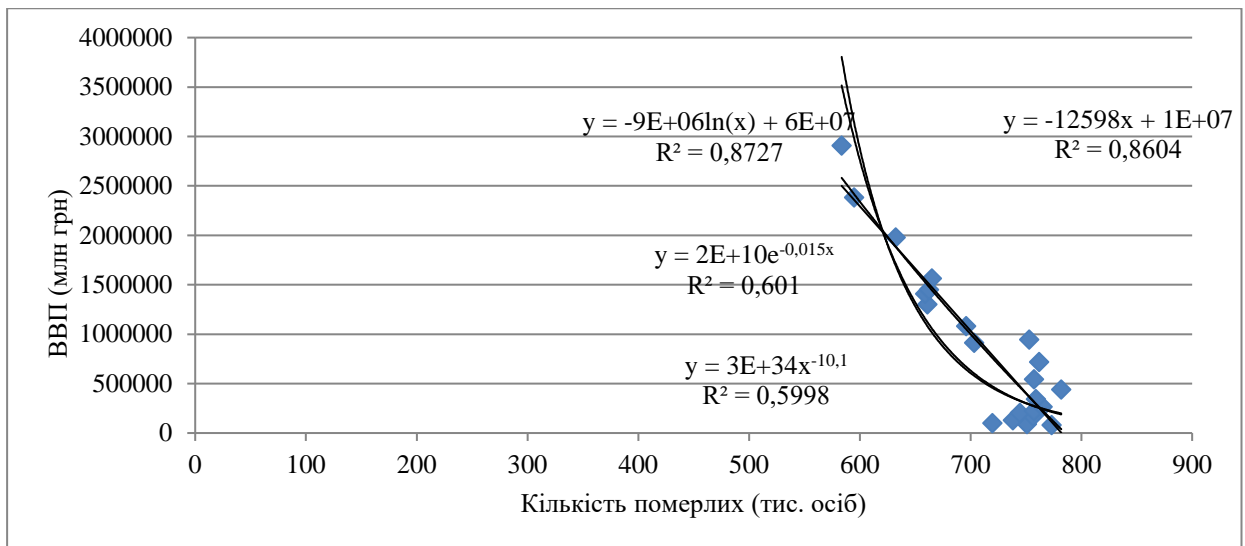

Рис. 3. Варіанти залежності ВВП України від кількості померлих
Джерело: побудовано авторами на основі [9]

Аналогічно нами досліджено варіанти залежності між ВВП і тривалістю життя (обидві статі), і найбільш адекватним є варіант лінійної залежності (рис. 4).

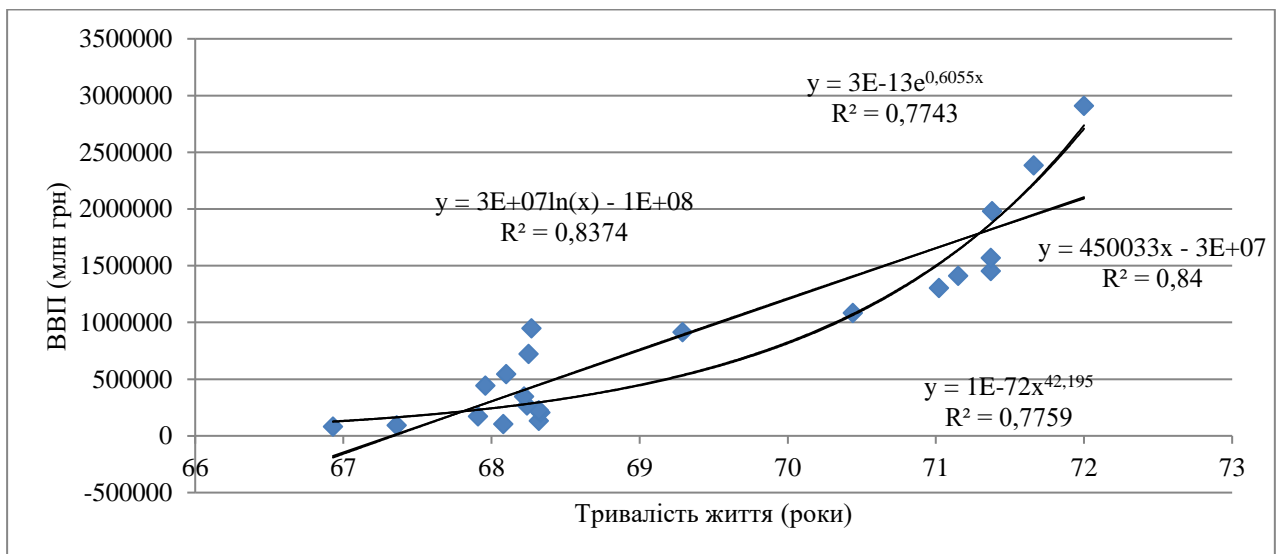

Рис. 4. Моделі залежності ВВП України від тривалості життя
 (обидві статі)

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

Стан здоров'я тісно пов'язаний із більш високою тривалістю життя, тому у здоровіших людей з'являється потужніший стимул до вкладення

коштів в освіту і навчання, оскільки швидкість амортизації придбаних кваліфікацій буде нижчою. Особи, які мають міцне здоров'я, вважають, що проживуть довше, і тому більше схильні до накопичення, ніж ті, у кого здоров'я погане. Таким чином, якщо тривалість життя населення зростає, можна очікувати (за інших рівних умов), що більше грошей спрямовуватиметься на накопичення й, відповідно, на інвестування, що призведе до зростання вкладень у фізичний капітал.

Зміцнення здоров'я нації, особливо у працездатному віці, повинно стати актуальною темою політичного дискурсу в Україні. Як стратегічні цілі розвитку нашої країни декларуються зростання народжуваності, зниження смертності і збільшення тривалості життя людей, що знайшло своє відображення у загальнодержавній програмі «Здоров'я – 2020: український вимір» [10]. У цьому документі зазначено, що загальна смертність населення та смертність від окремих причин в Україні вдвічі перевищують відповідні показники країн Європейського Союзу. Надзвичайно високою є смертність осіб працездатного віку, яка у два-чотири рази вища, ніж в економічно розвинених країнах. Лише через передчасну смертність населення щороку втрачається приблизно 4 млн років потенційного життя, відповідно обсяг недовиробленого національного продукту становить від 47,9 до 89,1 млрд грн [10].

Висновки з проведеного дослідження. Здоров'я як ресурс забезпечує функціонування суб'єктів господарської діяльності та держави, а як результат суспільного виробництва – задовольняє життєву потребу індивіда та суспільства. Таким чином, здоров'я стає однією з безпосередніх і обов'язкових умов існування і розвитку економічної системи. З одного боку, здоров'я забезпечує функціональну єдність та цілісність усього суспільного виробництва, а з іншого – економічне зростання країни. Збереження та зміцнення здоров'я, профілактика захворювань, зниження захворюваності, інвалідності та смертності населення вимагають розроблення й упровадження новітніх технологій мінімізації факторів (чинників) ризику захворювань і

створення сприятливого для здоров'я середовища на основі даних наукових досліджень та розроблення стратегії з питань формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров'я та особистої безпеки. Необхідна зміна концепції державної освіти щодо зміцнення здоров'я населення як тріади: виховання у дитинстві – освіта в школі та закладах вищої освіти – просвіта у зрілому віці (за допомогою соціальної реклами в супермаркетах, на телебаченні, у соціальних мережах і громадських місцях, включаючи міський транспорт). Причому вся тріада «виховання – освіта – просвіта» в Україні повинна бути здоров'яформуючою. Тобто чого б і де людина не навчалася – все повинно бути спрямовано на формування свідомого ставлення до здоров'я. Інститутами, що забезпечують формування і поширення знань, способів і навичок збереження та накопичення капіталу здоров'я, повинні стати інститути самозберігаючої поведінки індивіда, корпоративної соціальної відповідальності та соціальної відповідальності держави.

Список використаних джерел:

1. Ермаков С.П. Моделирование процессов воспроизводства здоровья населения: научный обзор. Москва : ВНИИМИ, 1983. 70 с.
2. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.
3. Теоретико-системный подход к оценке уровня состояния здоровья / И.В. Шаркевич и др. *Модель здоровья. Теория и практика физической культуры*. 2000. № 1. URL : <http://sportlib.info/Press/ТРФК/2000N1/p2-4.htm> (дата звернення: 01.12.2019).
4. Шушпанов Д.Г. Синкретичність трактування здоров'я в контексті його соціально-економічного пізнання. *Економічний аналіз*. 2014. Том. 15. № 4. С. 147– 157.
5. Калью П.И. Сущностная характеристика понятия «здоровье» и некоторые вопросы перестройки здравоохранения: обзорная информация. Москва :

ВНИИМИ, 1988. 220 с.

6. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов. Москва : Соцэкизд, 1962. 684 с.

7. Всемирная организация здравоохранения. Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения. URL : www.euro.who.int/pubrequest (дата звернення: 10.11.2019).

8. Макроэкономика и здоровье: инвестиции в здоровье в целях экономического развития : доклад комиссии по макроэкономике и здоровью под председательством Дж. Сакса ; ВОЗ, Женева. Минск : Велесис, 2001. 232 с.

9. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2019).

10. Здоров'я – 2020: український вимір. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/244717787> (дата звернення: 20.11.2019).

References:

1. Ermakov S.P. (1983) Modelirovanie protsessov vosproizvodstva zdorovya naseleniya: nauchnyiy obzor [Modeling the processes of reproduction of public health: a scientific review]. Moskow: VNIIMI, 70 p. (in Russian).

2. Zagal'na teoriya zdorov'ja ta zdorov'jazberezhennja : kolektivna monografija / (2017) [General theory of health and healthcare : a collective monograph] / according to the general editing by prof. Yu. D. Boychuk. Kharkiv: Publisher Rozhko S. G. 488 p.. (in Ukrainian)

3. Sharkevich I.V., Chogovadze A.V., Kovalenko T.G., Smelovskaya E.L. (2000) Teoretiko-sistemnyiy podhod k otsenke urovnya sostoyaniya zdorovya. Model zdorovya.[Theoretic-system approach to assessing the state of architecture. Health model] Theory and practice of physical education (electronic journal), vol.1. URL: <http://sportlib.info/Press/TPFK/2000N1/p2-4.htm> (accessed 01.12.2019)

4. Shushpanov D.G. Sinkretichnist' traktuvannja zdorov'ja v konteksti jogo social'no-ekonomichnogo piznannja (2014) [Syncretic health interpretation in the

context of its social economic knowledge] Economic analysis, vol.15, №4, P 147–157. (in Ukrainian)

5. Kalyu P.I. (1988) Suschnostnaya harakteristika ponyatiya zdorove i nekotoryie voprosyi perestroyki zdavoohraneniya: obzornaya informatsiya [The essential characteristic of the concept of health and some issues of the restructuring of health care: an overview]. Moskow: VNIIMI, 220 p. (in Russian).

6. Smit A. (1962) Issledovanie o prirode i prichine bogatstva narodov [Research on the nature and cause of the wealth of peoples]. Moskow: Sotsekizd, 684 p. (in Russian).

7. Vsemirnaya organizatsiya zdavoohraneniya. Evropeyskaya observatoriya po sistemam i politike zdavoohraneniya. URL: www.euro.who.int/pubrequest (accessed 10.11.2019)

8. Macroeconomics and Health: Investing in Health for Economic Development. Doklad komissii po makroekonomiki i zdorov'yu pod predsedatelstvom Dzh. Saksa. (2001) VOZ, Zheneva, Minsk:OOO «Velesis», 232 p. (in Russian).

9. Statistichna Informatsiya / Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 20.11.2019)

10. Zdorov'ya – 2020: ukrayinskiy vimir [Health 2020: the Ukrainian dimension]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244717787> (accessed 20.11.2019) (in Ukrainian)

E-mail: g_a_k@ukr.net

E-mail: olga_solomka@ukr.net